

*Даркенбаев Т.С.*ШААРДЫК АГЛОМЕРАЦИЯЛАРДЫ БАШКАРУУ
БОЮНЧА ЭЛ АРАЛЫК ТАЖРЫЙБА*Даркенбаев Т.С.*МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ
ГОРОДСКИМИ АГЛОМЕРАЦИЯМИ*T. Darkenbayev*INTERNATIONAL EXPERIENCE OF MANAGEMENT
BY MUNICIPAL AGGLOMERATIONS

УДК: 332.15(575.2) (043)

Шаардык агломерация интенсивдүү өндүрүштүк, транспорттук жана маданий байланыштары бар татаал көп компоненттүү динамикалык системага бириктирилген, негизинен шаардык калктуу конуштардын компакттуу аймактык тобу. Шаардык агломерациялардын пайда болушу бул урбанизациянын этаптарынын бири. Калктуу конуштардын жакындыгы кээде агломерациялык эффект деп аталат, башкача айтканда, шаардык агломерациялардагы өндүрүштөрдүн жана башка экономикалык объектилердин мейкиндиктеги концентрациясынын чыгымдарын азайтуу менен экономикалык жана социалдык пайда алып келет. Макалада шаардык агломерацияларды башкаруу боюнча эл аралык тажрыйба каралат. Чет мамлекеттердин тажрыйбасын талдоо көрсөткөндөй, шаардык агломерацияларды өнүктүрүүнү башкаруу маселелерин чечүүнүн негизги куралы муниципалитеттер аралык кызматташтыкты уюштуруу болуп саналат жана Казакстан Республикасы үчүн практикалык жактан чоң кызыгууну туудурат.

Негизги сөздөр: агломерация, финансылык рычаг, агломерация процесстерин жөнгө салуу, шаардык агломерацияларды башкаруу.

Городская агломерация это компактная территориальная группировка населённых пунктов, главным образом городских, местами срастающихся, объединённых в сложную многокомпонентную динамическую систему с интенсивными производственными, транспортными и культурными связями. Образование городских агломераций это одна из стадий урбанизации. Близость населённых пунктов иногда даёт так называемый агломерационный эффект, то есть экономическую и социальную выгоду за счёт снижения издержек от пространственной концентрации производств и других экономических объектов в городских агломерациях. В статье рассматривается международный опыт управления городскими агломерациями. Проведенный анализ опыта зарубежных стран показывает, что ключевым инструментом решения проблем управления развитием городских агломераций является организация межмуниципального сотрудничества и представляет большой практический интерес для Республики Казахстан.

Ключевые слова: агломерация, финансовые рычаги, регулирование агломерационные процессы, управление городскими агломерациями.

An urban agglomeration is a compact territorial grouping of settlements, mainly urban, growing together in places, united in a complex multicomponent dynamic system with intensive industrial, transport and cultural ties. The formation of urban agglomerations is one of the stages of urbanization. The proximity of settlements sometimes gives the so-called agglomeration effect, that is, economic and social benefits by reducing the costs of spatial

concentration of industries and other economic objects in urban agglomerations. The article discusses the international experience of urban agglomerations management. The analysis of the experience of foreign countries shows that the key tool for solving the problems of managing the development of urban agglomerations is the organization of inter-municipal cooperation and is of great practical interest for the Republic of Kazakhstan.

Key words: agglomeration, financial leverages, adjusting agglomerations processes, management by municipal agglomerations.

Агломерациялардын өнүгүү процесстери Батыш өлкөлөрүндө аларды жөнгө салуу боюнча бир кылымдан ашык тажрыйбага ээ, ал эми өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө алар жакында эле пайда болгон. Постсоветтик мейкиндиктеги мамлекеттердин да шаар агломерацияларынын калыптанышынын жана өнүгүүсүнүн спецификалык тарыхы бар.

Шаардык агломерацияларды өнүктүрүүнүн дүйнөлүк тажрыйбасын изилдөө жана түшүнүү Казакстан Республикасы үчүн шаардык агломерацияларды калыптандырууну жана өнүктүрүүнү натыйжалуу башкаруу маселелеринде маанилүү. Ички миграция менен байланышкан урбанизациянын эң маанилүү этаптарынын бири болуу менен, Европанын көпчүлүк өлкөлөрүндө агломерациялардын түзүлүшү XX кылымдын башынан бери прогрессивдүү мүнөзгө ээ болгон. Ушундай эле процесстер бир аз артта калуу менен Америка Кошмо Штаттарында да башталган, мында шаарлардын өсүшү калктын тышкы миграциясынын чоң өсүшү менен да күчөгөн.

Активдүү индустриялаштыруунун натыйжасында шаарлардын тез өсүшү, масштабдуу урбанизация стадиясында агломерациялардын жигердүү өнүгүшүнө шарт түздү, ал эми агломерациялардын өзүндө, эреже катары, борбордук шаар активдүү өнүгүп жатат, анткени миграциялык агым үстөмдүк кылат.

Чет өлкөлүк тажрыйбаны талдоо көрсөткөндөй, шаардык агломерацияларды өнүктүрүүнү башкаруу маселелерин чечүүнүн негизги куралы муниципалитеттер аралык кызматташтыкты уюштуруу болуп саналат.

Агломерация процесстерин жөнгө салууда финансылык рычагдарды колдонууга мисал катары француз бийлигинин аракеттерин айтсак болот. Шаардык агломерациялардын башкаруу органдарын түзүүдө бул

аймактардагы муниципалитеттер бул структураларга ыйгарым укуктарды гана эмес, белгилүү бир салыктык базаны да өткөрүп бериши керек болчу.

Чоң Лондон агломерациясынын (Улуу Британия) айрым аймактарын реконструкциялоонун масштабдуу программалары салыктык жеңилдиктер механизминде (мүлк салыгын алып салуу түрүндө) негизделген. Анын негизинде долбоорлоочулар үчүн документтештирүү талаптарын жөнөкөйлөтүү жана аймакта объекттерди курууну пландаштырган компаниялар үчүн кредиттик программа менен катар Лондондогу Докленд аймагын функционалдык жандандыруу программасы ишке ашырылган.

Ванкувердеги (Канада) салыктык стимул механизмдери чакан ишканаларды жана кеңселерди кызматкерлердин жана кардарлардын жашаган жерлерине жакындаштырууга, жумушка баруу аралыкты кыскартууга багытталган чараларды стимулдаштыруу үчүн колдонулган. Японияда салык механизмдери жана стимулдары инновациялык адистештирүүгө негизделген жеке агломерациялардын экономикалык өнүгүүсүнө багытталган.

Америка Кошмо Штаттарынын агло-мерацияларды комплекстүү өнүктүрүү боюнча орто жана узак мөөнөттүү пландарды ишке ашыруу үчүн федералдык бюджеттен каражаттарды бардык кызыкдар субфедералдык бийлик органдарынын финансылык модели иштелип чыккан (муниципалитеттер жана райондор, кээде мамлекеттер).

Латын Америкасы өлкөлөрүнүн шаарлардагы башкаруу институттарын реформалоо боюнча алардын тез өсүшүнө жана шаардык агломерациялар сыяктуу алда канча өнүккөн урбанизацияланган формаларга өтүүсүнө байланыштуу өзгөчө кызыгууну туудурат.

Көрүнүп тургандай, мамлекет агломерация процесстеринин өнүгүшүнө кызыкдар болуу менен бул процесстерди колдоонун ар кандай механизмдерин иштеп чыгууда.

Ааламдашуу доорундагы мамлекеттин ийгилиги анын шаардык агломерацияларынын натыйжалуулугуна жана алардын өндүргүч күчтөрүнө жараша болот. Глобалдашуу процесси кыска мөөнөттө урбанизация жана миграциялык процесстердин өсүшүн күчөтүп, мунун баарын социалдык теңсиздик менен толуктайт. «Глобалдык шаарлар» сыяктуу көрүнүштүн пайда болушу жана өнүгүшү дүйнөлүк атаандаштыкка таасирин тийгизди. Мындай шаарлар байлык үчүн жарышта өз өлкөлөрүн алда канча алдыга алып чыгышкан. Шаардык агломерацияларды башкарууга болгон мамиле дүйнөдөгү ийгиликтүү шаарлар менен бирдей болуу үчүн прогрессивдүү жана эффективдүү болушу керек.

Шаардын экономикасындагы, социалдык түзүлүшүндөгү, саясий түзүлүшүндөгү олуттуу өзгөрүүлөрдүн натыйжасында муниципалдык, аймактык,

улуттук бийликтер өз ишмердүүлүгүн модернизациялоого аракет кылышкан дүйнөдөгү эң децентралдаштырылган өлкөлөрдүн, бул Латын Америкасынын өлкөлөрүнүн, өзгөчө Аргентина, Бразилия жана Колумбия мамлекеттеринин бири болуп калышына алып келди.

Латын Америка өлкөлөрүнүн шаарларды башкарууну модернизациялоо тажрыйбасы муниципалдык жана аймактык башкарууну реформалоо аракетинде эске алынышы керек болгон кээ бир мыйзам ченемдүүлүктөрдү ачып берди [1, 269-б.].

Биринчиден, башкаруунун ар бир чөйрөсү үчүн децентралдаштыруунун тиешелүү даражасын тактоо керек. Мисалы, шаардык транспортту башкаруу, калкты тейлөөнү жергиликтүү бийлик эң натыйжалуу башкарса, жашы жете элек өспүрүмдөр арасындагы кылмыштуулук маселелерин жергиликтүү коомчулук жакшы чечет.

Экинчиден, эски жана жаңы саясий режимдердин бюрократиялык системаларынын ортосунда кагылышуу бар, бул мамлекеттик органдардын ишин начарлатат жана бул ишти натыйжасыз кылат. Муниципалдык органдардын ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн коом менен байланышты түзүү, байланыш системасын өзгөртүү, маалыматка эркин жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу зарыл.

Үчүнчүдөн, ыйгарым укуктар каржылоо жолу менен бекитилиши керек. Жаңы түзүлгөн бийлик институттары зарыл ресурстарсыз өз ыйгарым укуктарын ишке ашыра албайт.

Төртүнчүдөн, шаардык агломерацияны башкарууга жарандардын маңыздуу катышуусун киргизүү зарыл. Мындай катышуунун механизмдерин түзүү керек. Албетте, шаардык билим берүүнү башкарууга жарандардын катышуусу дайыма эле эффективдүү боло бербейт, бирок, ошентсе да башкаруунун сапатын дайыма жогорулатуу зарыл.

Бешинчиден, жергиликтүү бийлик органдарынын иш-аракети шайланган кызмат адамдары тарабынан алардын ишин көзөмөлдөөнүн эффективдүү механизмдери түзүлсө, натыйжалуу болот. Атаандаштык принциби, ар кандай топтордун ортосунда бийлик үчүн атаандаштыктын күчөшү шаардык агломерациялардын бюрократиялык системасынын ишинин сапатынын жогорулашына алып келет.

Алтынчиден, муниципалдык органдарга кызматкерлерди тандоодо кесипкөйлүккө басым жасоо керек. Ар кандай кызматка дайындоодо меритократия принциби иштеши керек, кызматкерлердин адистиги жана профессионалдуу өсүшү өнүктүрүлүшү керек.

Жетинчиден, бизнести шаардык агломерацияларды өнүктүрүү үчүн кызматташууга жигердүү тартуу керек. Коомдук пайдалуулукту жогорулатуу үчүн бардык жерде мамлекеттик-жеке өнөктөштүк институтун киргизүү зарыл. Мамлекет менен бизнестин

кызматташтыгы бийлик органдарынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн стратегиялык максаттарын бириктирүүгө жана бизнестин негизи болгон пайдага умтулууга негизделиши керек.

Бразилиянын шаарларында (Куритиба ж.б.), ошондой эле Түндүк Американын жана Европанын шаарларында (Сан-Антонио, Денвер, Стокгольм) ишке ашырылган Жашыл капитализм программасы мамлекет менен бизнестин натыйжалуу кызматташтыгынын айкын мисалы болду. Бул мисал жеке структураларды тартууну коомдук жыргалчылык үчүн пайда алуу үчүн колдонуу мүмкүнчүлүгүн жакшы көрсөтүп турат. Анын үстүнө, бул тажрыйба көрсөткөндөй, бизнестин максаттары жана милдеттери коомдук кызыкчылыкка гана карама-каршы келбестен, көп учурда аны менен дал келет [6].

Шаардык агломерацияларды башкаруудагы бул кыйынчылыктарды эске алып, алардын ар бири өзгөчө көңүл бурууну талап кылаарын түшүнүү керек. Шаардык агломерацияны башкаруу жергиликтүү бийликти реформалоодон, жоопкерчилик жана ыйгарым укуктарды кайра бөлүштүрүүдөн көз каранды деп эсептейбиз.

Жергиликтүү өз алдынча башкарууну модернизациялоо шаардык агломерациянын бардык башкаруу түзүмдөрүн камтууга тийиш жана жергиликтүү администрациянын ичиндеги жумуш орундарын «аралаштыруудан» турбашы керек. Албетте, бир караганда Казакстандын шаардык агломерацияларынын шартында мындай реформа мүмкүн эместей сезилиши мүмкүн, бирок Латын Америкасынын шаарларынын тажрыйбасы мунун мүмкүн жана зарыл экенин көрсөтүп турат. Бул мамлекеттердин тажрыйбасы көрсөткөндөй, мындай максаттарды ишке ашыруу толук мүмкүн болбосо да, сөзсүз түрдө коюлушу керек.

Дүйнөдө болгон шаар агломерациясын башкаруунун институционалдык моделдерин карап көрөлү. Бүгүнкү күндө дүйнөдө шаарды башкаруунун үч модели бар:

1. Мамлекеттин борборлоштурулган модели. Бул моделде негизги ролду мамлекеттик башкаруу ойнойт. Ал эң көп Азия өлкөлөрүндө колдонулат.

2. Бөлүнгөн/тармактык мамлекеттик модель. Мындай моделдин айкын мисалы Европа Биримдигинин өлкөлөрү.

3. Мамлекеттик-жеке кызматташтыктын модели. АКШда колдонулган.

Жогорудагы бардык моделдерди эске алуу менен, шаарды башкаруу процесси – бул башкаруунун бардык катышуучулары жана кызыкдар тараптары үчүн максаттарды аныктоо жана ыйгарым укуктарды бөлүштүрүү иш-аракети деп айта алабыз [2]. Ошону менен бирге, башкаруу моделин тандоо так анык-талган инструменттердин топтомун алуу дегенди бил-

дирбейт, тескерисинче, ар бир шаардык агломерацияда салттарга жараша башкаруунун өзүнүн инструменттери, тигил же бул аймакта жашаган элдин саны, ал жердин шарты, ички ресурстары ж.б. өзүнүн мамилеси болушу керек экенин түшүнүү керек. Ой жүгүртүүнүн бул түрү жыйырма жыл мурунку башкаруунун заманбап ыкмаларын айырмалап турат.

Бул моделдердин айкалышынан ар кандай эксперименталдык институттар жана саясий ойлоп табуулар пайда болду, алар кененирээк карап чыгууга арзыйт. Алар шаардык агломерацияны аймактык деңгээлде башкаруу (формалдуу институттар аркылуу да, формалдуу эмес чаралар аркылуу да) жүргүзүлүшү керек деген гипотезага негизделет, анткени субъект коомдук сунуштарды алган учурда «эркин чабандес-тер эффекти» деп аталган чыгымдарды азайтуу үчүн региондогу атаандаштыкка байланыштуу чыгымдарды көзөмөлдөө, инновацияларды өнүктүрүүгө көмөк көрсөтүү шаардан жакшы, бирок шаардык кызматтар ж.б., ордуна эч нерсе бербейт [3]. Шаардык агломерациянын алкагында кызматташууну өнүктүрүү үчүн айрым стратегиялар колдонулган, мында администрацияларга чоң ыйгарым укуктарды (Мадрид автономиялуу коомчулугу) да, кичинесин да (Метро шаар пландоо уюму – Портленд, АКШ) берүү мүмкүнчүлүгү бар. Башкаруу стратегиясын аныктоо ар бир институционалдык жана тарыхый контексттен көз каранды. Кандайдыр бир шаардык агломерацияга туура келе турган атайын институттар жок, бирок бардык тандалган институттар зарыл ресурстар менен камсыз кылуу менен учурдагы көйгөйлөрдү чечүү үчүн иштеши керек.

Шаардык агломерациялардын институттары агломерациянын тургундарын өз ишмердүүлүгүнө тартуу аркылуу өз ыйгарым укуктарын кеңейтүүгө умтулушу керек, алар шаар агломерациясын башкарууга катышууга жана актуалдуу маселелерди чечүүгө мүмкүнчүлүк алышы керек [3]. Шаардык агломерацияны башкаруунун бардык учурдагы моделдерин төрт ыкманын алкагында жыйынтыктоого болот: бир тепкичтүү башкаруу, эки деңгээлдүү башкаруу, ыктыярдуу кызматташуу (көбүнчө муниципалитеттер аралык келишимдердин алкагында) жана максаттуу багыттар [4].

Бир тепкичтүү өкмөт. Бул ыкма көбүнчө Кошмо Штаттарда колдонулат, ал жогорку жана төмөнкү органдардын биримдигин камтыйт. Бүткүл шаардык агломерация үчүн бүтүндөй шаардык агломерация боюнча кирешелерди чогулта ала турган институттардын жалпы комплекси түзүлүүдө. Булар тынымсыз өсүп жаткан жана бүткүл шаардык агломерацияны камтыган «ийкемдүү шаарлар» деп аталат [5]. Бул башкаруу ыкмасынын позитивдүү мүнөзү анын масштабында жана ырааттуулугунда, ресурстарды ийгиликтүү чөйрөлөрдөн анча ийгиликтүү эмес жактарга кайра бөлүштүрүү мүмкүнчүлүгүнөн турат.

Каралып жаткан ыкманын кемчиликтери болуп бийликтин супер борборлошуусу, шаардык агломерациянын реалдуу турмушунан кандайдыр бир деңгээлде бөлүнүп калуусу, башкарууга жетиштүү түрдө тартылбаган жергиликтүү бийлик органдарынын туруктуу саясий каршылык көрсөтүүсү саналат. Мындан тышкары, административдик экспансия көп учурда экономикалык жана инфраструктуралык экспансия менен дал келбейт, бул бийликтин экономикалык өнүгүү реалдуулуктарына дайыма умтулуусуна алып келет. Бул ыкма Торонтодо (Канада) колдонулат.

Эки деңгээлдүү башкаруу иш-аракеттин конкреттүү чөйрөлөрүн башкаруу үчүн кичирээк жана ийкемдүү бөлүмдөрдү түзүүнү камтыйт [4, 236-б.]. Бийликтин жогорку деңгээли бүтүндөй шаар агломерациясынын ичиндеги аймактарды (транспорттук инфраструктура, коомдук коопсуздук ж.б.) көзөмөлдөйт, ал эми төмөнкү деңгээли локалдык мүнөздөгү маселелерди (күч органдары менен калктын кызматташтыгы, маданий эс алуу маселелери ж.б.) көзөмөлдөйт. Бул ыкманын артыкчылыгы - шаар агломерациясынын стратегиялык максаттарына жана милдеттерине жетүү үчүн шаар агломерациясында ресурстарды кайра бөлүштүрүү мүмкүнчүлүгү. Бирок бул ыкманын орун алган кемчиликтери, тактап айтканда коммуникациялардын үзгүлтүккө учурашы, жергиликтүү процесстерге ийкемдүүлүк, эффективдүүлүк жана отчеттуулуктун туруктуу көйгөйлөрү аталган башкаруу ыкмасы менен чечилбейт. Лондондо эки баскычтуу ыкма колдонулат.

Үчүнчү ыкма, ыктыярдуу негиздеги бул кызматташуу биринчи жана экинчи ыкмалардын ийгиликсиздигинен улам пайда болгон. Ал ар кандай деңгээлдеги өкмөттөр ортосундагы келишимдик макулдашуулар же мыйзамдарга негизделген макулдашуулар аркылуу иштейт [4, 238-б.]. Бул ыкма Болоньяда (Италия) иштейт, бул жерде шаардык система абдан бытыранды. Ал жерде 1994-жылы 48 муниципалитет мамлекеттик башкаруунун конкреттүү чөйрөлөрүндө биргелешкен ыйгарым укуктарды жана милдеттерди аныктаган келишимге кол коюшкан. Өкмөттөр Кеңешинин модели Кошмо Штаттарда да ушундай жол менен иштейт. Мындай мамиленин оң жагы өтө бытыранды системалар биригүү мүмкүнчүлүгүн алат, ал эми терс жагы – мындай бирикме убактылуу. Шаардык агломерацияны башкарууда биргелешкен ыктыярдуу кызматташтыктын мисалы Болонья (Италия) жана Ванкувер (Канада).

Эгерде үч ыкма тең белгилүү бир максаттарга жетүү үчүн иштебесе, анда башка мамлекеттик структуралардан жыйымдар жана максаттуу салыктар аркылуу өз алдынча каржылоо алуу мүмкүнчүлүгү бар атайын бөлүмдөр түзүлөт. Мындай бөлүмдөр ири инфраструктуралык объектилерди эффективдүү башкарат. Каржылоонун көз карандысыз булактарына ээ

болуу менен алар коомдон жана башкаруунун башка деңгээлдеринен көз карандысыз болушат. Бул ыкманын мисалдарын Нью-Йоркто көрүүгө болот [5].

Каралып жаткан ыкмалардын натыйжалуулугун алардын татаалдыгынан салыштыруу мүмкүн эмес, бирок ар бир ыкманын колдонулушу көптөгөн факторлордун айкалышынан көз каранды экени толук түшүнүктүү, булар тышкы жана ички шарттар, салттар, тарых ж.б. [5, 26-б.]. Шаардык агломерацияны эффективдүү башкаруу маселеси каржылык эмес, саясий мүнөзгө ээ, анткени натыйжалуу салык чогултуу үчүн схемалар ар түрдүү болушу мүмкүн. Негизги маселе – бул тигил же бул системаны тандап ала турган саясий структураларды өнүктүрүү.

Акыркы убакта менеджмент илиминде жарандар шаардык агломерацияны башкарууга катыша турган, ачык-айкындуулукка жана отчеттуулукка алып келе турган мындай системаны колдонуу жөнүндө көбүрөөк сөз болуп жатат, б.а. катышуусу менен башкаруу. Катышуучу башкаруу Латын Америкасында кеңири колдонулат. Аймактын көптөгөн өлкөлөрү полициялык консультациялык кеңештерден баштап шаардык саламаттыкты сактоо кеңештерине жана өкмөттүн жакырларды колдоо боюнча демилгелерине чейин жарандардын катышуусун сынап көрүштү [6]. Бразилияда эң кеңири колдонулган башкаруу форма-сы, анын ичинде бюджет жана шаар пландоо [7].

Катышуучу башкаруу жарандардын өз пикирин билдирүү жана добуш берүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон өкмөт тарабынан бекитилген институционалдык процесстерден турат. Натыйжада башкаруу чараларын ишке ашыруу калктын турмушунда жакшы өзгөрүүлөргө алып келет. Индия, Индонезия жана АКШ сыяктуу таптакыр башка өлкөлөрдө шаардык башкарууга жарандардын тартылышы башкаруу субъектеринин чөйрөсүн кеңейтүүгө, шаардыктарды шаардык башкаруунун татаалдыктары менен тааныштырууга жардам берди. Шаардык башкарууга жарандардын катышуусу элдин башкаруу органдарына болгон ишениминин жалпы деңгээлин жогорулатты, башкаруу маселелерине жаңы толкун алып келди, жаңы идеяларды жаратты. Тажрыйба көрсөткөндөй, буга чейин иштеп жаткан башкаруу системасын жаңы катышуу институттары менен толуктоо башкаруунун такыр жаңы структураларын түзүүгө караганда натыйжалуураак [8, 24-б.].

Шаардык агломерацияны башкаруунун ар кандай структурасы ийкемдүү, өзгөрүлүүчү шарттарга, экономикалык кырдаалдын, демографиянын жана технологиялардын өзгөрүшүнө ыңгайлаша алган болушу керек. Башкаруу системалары азыркы кырдаалды гана эмес, келечекте өнүгө турган абалды да башкара тургандай түзүлүшү керек. Бийликтин мыйзамдуулугу коомдун ага болгон мамилеси менен аныкталат. Азыркы дүйнөдө бул чечимдерди кабыл алууга

анын катышуусуз мамлекеттик чечимдерди коомго таңуулоо мүмкүн эмес. Мындай катышуу кабыл алынган чечимдерди гана эмес, жалпы эле бийликти легитимдештирүү үчүн зарыл. Шаардык агломерацияны башкаруу – бул коомдун толугу менен гетерогендүү бөлүктөрү түптөлгөн жана бири-бири менен байланышкан саясий процесс экенин түшүнүү маанилүү.

Тез урбанизация шаар турмушунун жаңы формаларынын – шаар агломерацияларынын, метрополиялардын, метрополиялардын ж.б. пайда болушуна байланыштуу менеджментти модернизациялоону талап кылат. Мындай трансформациялар процесстин бардык катышуучуларынан жаңы түшүнүктү таап, чоң берилгендик менен биргелешип иштөөнү талап кылат. Жарандар жаңы чакырыктар да, күнүмдүк көйгөйлөр да пайда болгон учурда жетекчиликтен ыкчам, эффективдүү жана ийкемдүү чараларды күтүшөт, жарандардын катышуусуз башкаруу мүмкүн болбой калды [9].

Казакстанда шаарларда жергиликтүү өз алдынча башкаруу эки формада ишке ашат: кыйыр түрдө бийликтин өкүлчүлүктүү органдары катары маслихаттардын жана акимчиликтердин алдындагы коомдук кеңештердин ишмердүүлүгүнө кыскарган. Түз формада калк мамлекеттик органдардын, анын ичинде жергиликтүү аткаруу органдарынын расмий веб-сайттарында өз пикирин билдирүү аркылуу мамлекеттик администрациялык чечимдерди кабыл алууга таасир эте алат. Биз Латын Америкасынын өлкөлөрүнүн тажрыйбасын пайдалануу, атап айтканда, шаар агломерациясын, шаарды, айылды башкарууга калкты активдуу тартууну зарыл деп эсептейбиз. Бул үчүн жергиликтүү өз алдынча башкаруу жана өз алдынча башкаруу системасына катышуу принцибин киргизүүнүн натыйжалуу механизм иштеп чыгуу зарыл. Маселелердин чөйрөсүн аныктоо маанилүү, аларды чечүүнү калкка жүктөөгө болот жана керек.

Ошентип, агломерацияларды түзүү боюнча чет мамлекеттердин тажрыйбасы Казакстан Республикасы үчүн чоң практикалык кызыгууну жаратып жатканын көрүп турабыз. Казакстанда агломерацияны башкаруу үчүн эки деңгээлдүү модель эң ылайыктуу, анткени шаардык агломерацияларды тартуу зонасына борбордон кыйла алыс жайгашкан жана социалдык-экономикалык мүнөздөгү олуттуу дифференциацияга, ар кандай чарбалык адистештирилген калктуу конуштар кирет. Бул айырмачылыктардан башкаруунун атайын максаттары жана милдеттери келип чыгат. Эки деңгээлдүү модель, бир жагынан, агломерация

мейкиндигинин бүтүндүгүн, экинчи жагынан, агломерацияга кирген ар бир калктуу конуштун өзгөчөлүктөрүн эске алууга мүмкүндүк берет деп ойлойбуз.

Жарандарды башкаруу процесстерине, башкаруу чечимдерин кабыл алууга активдүү тартуу зарыл. Мындай катышуу башкаруунун сапатын, жарандардын мамлекеттик органдарга ишеним деңгээлин жогорулатат, бийликти элге жакындатат, бул шаардык агломерациялардын да, бүтүндөй аймактын да социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө шексиз таасирин тийгизет.

Адабияттар:

1. Avritzer L. Participatory Institutions in Democratic Brazil / Woodrow Wilson Center. - Washington; Baltimore: The Johns Hopkins University Presses, 2009. - 224 p.
2. Bird R., Slack E. Fiscal Aspects of Metropolitan Governance // In book: Governing the Metropolis. Principles and Cases/ eds.
3. Doig J.W. Empire on the Hudson: Entrepreneurial Vision and Political Power at the Port of New York Authority. - New York: Columbia University Press, 2001. - 586 p.
4. Cuadrado-Roura J.R., Guella J.M.F. - Washington; Cambridge: Inter-American Development Bank, David Rockefeller Center for Latin American Studies, Harvard University, 2008. - P. 193-263.
5. Garland A.M., Massoumi M., Ruble B.A. Global Urban Poverty. Setting the Agenda. - Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Comparative Urban Studies Project, 2007. - 269 p.
6. Klink J. Recent Perspectives on Metropolitan Organization, Functions, and Governance // In book: Governing the Metropolis. Principles and Cases. -Washington; Cambridge: Inter-American Development Bank, David Rockefeller Center for Latin American Studies, Harvard University, 2008. -P. 77-134.
7. Nixon J.H., Weiss M.A. Sustainable Economic Development Strategies. -Washington, D.C.: Global Urban Development, 2011. - 32 p.
8. Lefevre C. Democratic Governability of Metropolitan Areas: International Experiences and Lessons for Latin American Cities // In book: Governing the Metropolis. Principles and Cases. - Washington; Cambridge: Inter-American Development Bank, David Rockefeller Center for Latin American Studies, Harvard University, 2008. - P.137-193.
9. Selee A., Peruzzotti E. Participatory Innovation and Representative Democracy in Latin America / Woodrow Wilson Center. - Washington; Baltimore: The Johns Hopkins University Presses, 2009. - 184 p.
10. Wampler B., McNulty S.L. Does Participatory Governance Matter? Exploring the Nature and Impact of Participatory Reforms. - Washington, D.C.: The Woodrow Wilson Center, 2011. - 41 p.
11. Habitat III issue papers 6 - Urban Governance New York, 31 May 2015. http://www.europeanhabitat.com/wp-content/uploads/2016/03/6-Urban-Governance_rus.pdf. 10.03.16.
12. Атабеков А.К. Государственное вмешательство в инвестиционный процесс и экономическое развитие: классический и неоклассический подходы. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2020. № 2. С. 112-117.